

🍷 **Mediterrane brandnetels in Gent:** *Urtica pilulifera* en *Urtica membranacea*

Antoon DE RYCKE¹, Wouter VAN LANDUYT² en Ivan HOSTE³

¹ Krommenelleboog 21, B-9000 Gent [antoon.de.rycke@telenet.be]

² INBO (Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek), Kliniekstraat 25, B-1070 Brussel
[wouter.vanlanduyt@inbo.be]

³ Nationale Plantentuin van België, Domein van Bouchout, B-1860 Meise [ivan.hoste@br.fgov.be]

Abstract. – **Two Mediterranean nettles in Ghent: *Urtica pilulifera* and *Urtica membranacea*.** Two Mediterranean species of nettles have recently been recorded from Ghent's city centre. *Urtica pilulifera* and *U. membranacea* are briefly described and possible introduction pathways are suggested.

Résumé. – **Deux orties méditerranéennes à Gand, *Urtica pilulifera* et *Urtica membranacea*.** Récemment, deux orties méditerranéennes ont été observées dans le centre de la ville de Gand. *Urtica pilulifera* et *U. membranacea* sont brièvement décrits et des mécanismes probables d'introduction sont suggérés.

Mediterrane adventieven in de stad

Regelmatig duiken in het centrum van Gent zuidelijke plantensoorten op. Enkele daarvan zijn ondertussen ingeburgerd en hebben zich uitgebreid over het centrum van de stad (bv. *Polycarpon tetraphyllum*; Verloove 2002); an-

dere zijn al enige jaren aanwezig, maar blijven voorlopig beperkt tot één of enkele straten (bv. *Minuartia mediterranea*; Verloove 2006a). Bij de meeste soorten is momenteel alleen sprake van eenmalige waarnemingen. Omdat de gemiddelde botanist niet bepaald veel aandacht besteedt aan 'banaliteiten' zoals brandnetels, willen we hier twee mediterrane soorten onder de aandacht brengen die vrij recent gevonden werden in het stadscentrum van Gent.

Urtica pilulifera

Op 13 juni 2004 vond de tweede auteur op het voetpad aan de ingang van een Turkse groothandel *Urtica pilulifera* L. (Gent, Nieuwland, IFBL D3.12.44; Fig. 1). Heel lang heeft de soort er niet standgehouden; enkele weken later was het exemplaar weggevoerd. *Urtica*

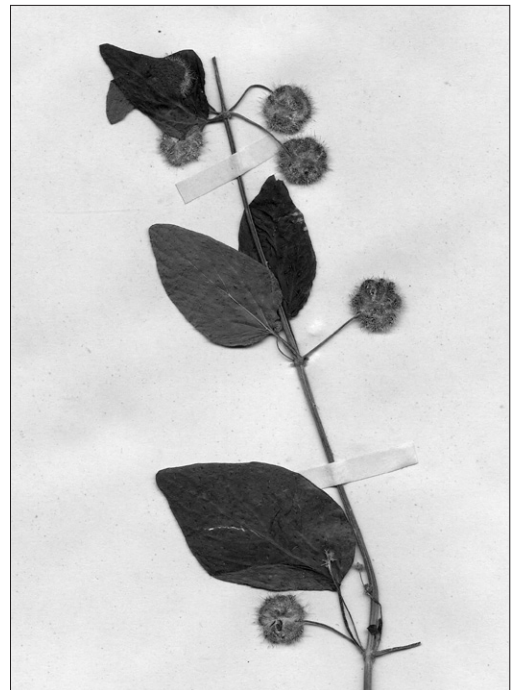

Figuur 1. *Urtica pilulifera*. Herkomst: Gent, 2004 (herbarium W. Van Landuyt).

pilulifera heeft een mediterrane verspreiding en is wijd verspreid in Zuid-Europa (Jalas & Suominen 1976). De soort groeit er op rudera-
 le, stikstofrijke plaatsen, vaak nabij bewoning, aan de voet van muurtjes of tussen puin. Opvallend is dat de meeste noordelijke locaties oudere vondsten betreffen, die recent niet herbevestigd werden. In Frankrijk ligt het aaneengesloten areaal in het Middellandse-Zeegebied, maar ook in Centraal-Frankrijk komt de soort voor (<http://www.tela-botanica.org>). De meest noordelijke vondsten komen uit de departementen Aisne en Oise, maar ook dit betreft oude gegevens (schriftel. meded. Benoît Toussaint, mei 2011). Op de Britse Eilanden is er een hele reeks waarnemingen, noordwaarts tot Schotland (Edinburgh). De meeste gegevens dateren uit de eerste helft van de twintigste eeuw (<http://data.nbn.org.uk>; bron: Vascular Plant Database BSBI). Toch raakte *U. pilulifera* er nooit duidelijk ingeburgerd; in de recente verspreidingsatlas van de Britse Eilanden is de soort zelfs niet meer vermeld (Preston *et al.* 2002).

In het herbarium van de Nationale Plantentuin (Meise) worden acht 19de-eeuwse en twee 20ste-eeuwse collecties bewaard. Bij drie ervan (uit 1849, 1889 en 1953) vermeldt het etiket dat het om gekweekte planten gaat, en bij diverse andere collecties ontbreekt elke datering of precieze plaatsaanduiding. De plant werd volgens Hegi (1912) eertijds gekweekt als medicinale plant. Bonnier (1928?), die aangeeft dat de soort in Frankrijk vooral voorkomt in het zuiden, omschrijft alleen var. *dodartii* (L.) Aschers. als “Cultivé et subspontané” (Fig. 2). Verschillende exemplaren in het herbarium van de Nationale Plantentuin – maar niet de in 1975 in Antwerpen en in 2004 in Gent ingezamelde adventiefplanten – behoren tot deze variëteit met gave bladrand.

Blijkbaar was het voorkomen van ontsnapte tuinplanten voor De Wildeman & Durand (1898-1907) voldoende reden om in hun *Prodrome* alle Belgische gegevens in twijfel te trekken en de soort alleen te vermelden in de categorie “espèces mal déterminées ou dues à des indications fautives”.

Figuur 2. *Urtica pilulifera* var. *dodartii*. Herkomst: Gellik (Limburg), 1866 (BR).

De enige 20ste-eeuwse collectie van niet-gekweekt materiaal in het herbarium van de Nationale Plantentuin is afkomstig van Antwerpen: adventiefterrein bij Nachtegalenpark, IFBL C4.36.23, 19.09.1975, J.E. De Langhe 397/1975.

Urtica membranacea

Op 16 april 2011 vond de eerste auteur in Gent (IFBL-hok D3.22.12, Bernard Spaelaan) een kleine populatie van *Urtica membranacea* Poiret. De planten groeiden aan de voet van een art-nouveau geveltje van een rijwoning, wortelend in de voegen van de onderste lagen baksteen (Fig. 3). Deze soort is nog meer dan *Urtica pilulifera* beperkt tot mediterrane streken met een mild zeeklimaat. Ze komt ook voor in Portugal, Noordwest-Spanje (Galicië) en de Azoren (Jalas & Suominen 1976). De meest noordelijke populaties bevinden zich in Bretagne (Finistère). Ook deze soort groeit, net zoals *U. pilulifera*, op ruderaal stikstofrijke plaatsen.

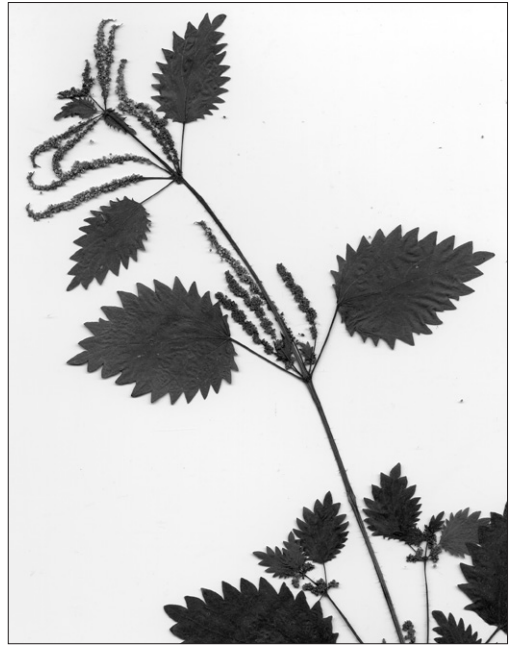
De waarneming in Gent betreft vermoedelijk de eerste vondst 'in het wild' van *U. membranacea* in België. Sinds 2008 (eerste waarneming in België; zie Hoste *et al.* 2009) werd de soort enkele keren waargenomen in diverse tuincentra, telkens groeiend als onkruid in containers met uit het Middellandse-Zeegebied ingevoerde kuipplanten.

Twee reeksen foto's van *Urtica membranacea* zijn te vinden op de internet-adressen <http://www.maltawildplants.com/URTI/Urticamembranacea.php> en <http://waarnemingen.be/waarneming/view/53547361>.

Herbariummateriaal: Gent, Bernard Spaelaan, IFBL D3.22.12, voet van een gevel, tussen de voegen, begin mei 2011, A. De Rycke (BR); *ibid.*, 23.04.2011, I. Hoste 11.004.

Herkomst van de vondsten in Gent

Hoe de beide soorten in Gent terechtgekomen zijn, is gissen. Voor de vondst van *Urtica pilulifera* zou men een link kunnen leggen met de aanvoer van goederen via de Turkse groothandel in de directe omgeving van de vindplaats. Diverse andere aanvoermechanismen

Figuur 3. *Urtica membranacea*. Herkomst: Gent, 2011 (herbarium I. Hoste 11.004).

zijn echter mogelijk. De soort zou bijvoorbeeld kunnen 'meegelift' zijn in de wagen van uit het Zuiden teruggekeerde toeristen of allochtonen. Hetzelfde kan misschien gezegd worden van *U. membranacea*.

Het is echter wel opvallend dat het patroon van enerzijds vooral oudere waarnemingen voor *Urtica pilulifera* en anderzijds alleen recentere gegevens voor *U. membranacea* blijkbaar opgaat voor zowel België als Groot-Brittannië (Stace 2010). De eerste soort werd in West-Europa in het verleden wellicht vooral aangevoerd als "ballast and grain alien" (Clement & Foster 1994), maar werd ook gekweekt. Bij vondsten van de tweede soort lijkt het onmiskenbaar dat de recent sterk toegenomen import van sierplanten uit het Zuiden, waaronder olijven, palmen en andere grote kuipplanten, een rol speelt (Hoste & Verloove 2010).

Terwijl de introductiekanalen voor *Urtica pilulifera* in de voorbije decennia wellicht grotendeels opgedroogd zijn (en de plant ook vrijwel niet meer gekweekt wordt?), is het aannemelijk dat het aantal waarnemingen van *U. membranacea* in de toekomst zal toenemen. De

kans lijkt bovendien reëel dat laatstgenoemde soort in West-Europa in het urbane milieu zou kunnen inburgeren. Te volgen!

Determinatiesleutel

Met uitzondering van *Urtica incisa* (in 1911 eenmalig waargenomen als adventiefplant; Verloove 2006b), kunnen de vier in België inheemse of als adventiefplant waargenomen *Urtica*-soorten met de volgende sleutel op naam gebracht worden.

- 1 Vrouwelijke bloemen in lang gesteelde bolvormige hoofdjes, plant eenjarig *Urtica pilulifera*
Alle bloemen in aarvormige trossen, planten eenjarig of overblijvend 2
- 2 Plant overblijvend, met goed ontwikkelde wortelstokken. Plant meestal tweehuizig. Bladen meestal met een hartvormige voet *Urtica dioica*
Plant eenjarig en eenhuizig 3
- 3 Twee steunblaadjes aan elke knoop. Bovenste bloemtrossen meestal mannelijk en met de bloemen ingeplant op afgeplatte, opgezwollen bloeistelen
..... *Urtica membranacea*
- 3 Vier steunblaadjes aan elke knoop. Bovenste bloemtrossen niet ingeplant op afgeplatte en opgezwollen bloemstelen *Urtica urens*

Dankwoord. – Met dank aan Filip Verloove (BR) voor commentaar bij het manuscript.

Literatuur

Bonnier G. [s.d. (1928?)] – Flore complète illustrée en couleurs de France, Suisse et Belgique. Vol. 10. Paris, Libr. Gén. de l'Enseignement.

Clement E.J. & Foster M.C. (1994) – Alien Plants of the British Isles. London, B.S.B.I.

De Wildeman E. & Durand Th. (1898-1907) – Prodrome de la flore belge. Bruxelles, A. Castaigne.

Hegi G. [s.d. (1912)] – Illustrierte Flora von Mittel-Europa. III. Band. München, J.F. Lenmann's Verlag.

Hoste I. & Verloove F. (2010) – Mediterranean container plants and their stowaways: A potential source of invasive plant species. Proceedings Science Facing Aliens, Brussels, May 11th, 2009 [http://ias.biodiversity.be/meetings/200905_science_facing_alien/proceedings.pdf; geraadpleegd mei 2011].

Hoste I., Verloove F., Nagels C., Andriessen L. & Lambinon J. (2009) – De adventievenflora van in België ingevoerde mediterrane containerplanten. *Dumortiera* **97**: 1-16.

Jalas J. & Suominen J. (1976) – Atlas Florae Europaeae. Distribution of Vascular Plants in Europe. 3. Salicaceae to Balanophoraceae. Helsinki, Committee for Mapping the Flora of Europe.

Preston C. D., Pearman D. A. & Dines T. D. (2002) – New atlas of the British & Irish flora. Oxford, Oxford Univ. press.

Stace C. (2010) – New Flora of the British Isles. Third edition. Cambridge, Cambridge Univ. Press.

Verloove F. (2002) – Ingeburgerde plantensoorten in Vlaanderen. *Mededeling van het Instituut voor Natuurbehoud* **20**. Brussel, Instituut voor Natuurbehoud.

Verloove F. (2006a) – *Minuartia mediterranea*, een nieuw urbane neofyt in België. *Dumortiera*, **90**: 15-18.

Verloove F. (2006b) – Catalogue of Neophytes in Belgium (1800-2005). *Scripta Botanica Belgica* **39**. Meise, National Botanic Garden.